

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

Această carte a apărut cu sprijinul
Kulturrådet – Swedish Arts Council
(Consiliul Artelor din Suedia)

STEVE SEM-SANDBERG

Ravensbrück

Traducere din suedeză și note de
LILIANA DONOSE SAMUELSSON

HUMANITAS
fiction

Trecutul dăinuie în noi fără cronologie... Toate poveștile unei vieți ar putea fi așezate alături unele de altele, în coloane paralele, și fiecare poveste ar putea să reprezinte un întreg, dacă n-am fi învățați să gândim secționat și ierarhic. Important, neimportant. Început, sfârșit. Acest arbitrar provine din dorința noastră de a interveni, de a explica. Dar, făcând astfel, ne călcăm în picioare propriile trăiri și ne conectăm la biografia externă, la punctele de legătură.

Irena Vrkljan, *Marina sau Despre biografii*

I
PRIMUL MIRACOL AL COPILĂRIEI

Spațiu interior și spațiu exterior

Nici nu trebuie de fapt să închizi ochii sau să stai să te gândești. Îți revine tot timpul aceeași imagine. Tu, la căpătâiul mamei, și mama, care te întreabă (așa cum te întreba mereu) ce-ai văzut sau ce s-a întâmplat în drum spre casă de la școală, și tu îi spui (așa cum spuneai mereu) despre cei șapte îngeri auriți din Piața Cavalerilor de Malta sau despre fântâna cu apă de băut din apropierea Bisericii Sfântului Duh de lângă Dušní – o sculptură cu două palme de bronz făcute căuș în jurul firului de apă.

— Eu nu-mi amintesc să fie acolo vreo fântână, protestează mama, dar tu insiști:

— Ba e o fântână adevărată; și-a fost acolo dintotdeauna.

Ce straniu că-ți apar în minte imaginile astea acum, când zaci chiar tu bolnavă în pat; nu imagini din Praga cea adevărată, sau Praga pe care o știi tu și de care ți-e dor, ci imagini ale unui oraș care nu a existat decât în poveștile pe care i le spuneai mamei când nu aveai altceva de povestit, sau din contră: când erau lucruri de povestit, dar pe care nu le puteai spune.

Pe atunci, boala o ținuse definitiv pe mama la pat și, când te întorceai de la școală, stăteai mereu o oră sau două lângă ea. În clipele acelea, vi se părea amândurora că apartamentul din Ovocná era tăiat pe jumătate: nu numai locuința și cabinetul dentar al tatălui tău, dar și o parte reală, și una ireală. Din cabinetul aflat la două camere mai încolo se auzeau voci subțiri, ciripitoare de femei,acompaniate de tonul de bas al tatălui, de recomandările și înjurăturile lui și de râsul lui grav. Vara, când ușile cabinetului rămâneau larg deschise, puteai fi auzită

și Vlasta, infirmiera, deschizând sertarele scârțânde unde erau arhivate dosarele, sau purtând de colo, colo obiecte ce zdrângăneau pe tăvițe metalice. Asta era lumea reală. De partea ceas-tălaltă, în camera din spatele perdelelor trase, unde deasupra patului mamei atârna crucifixul, pătrundea în locul cuvintelor goale imaginarul.

— Spune-mi povestea cavalerilor de pe muntele Blaník, puteai s-o rogi, și dacă în ziua aceea mama se simțea mai în puteri, te punea să-i ridici puțin pernele ca să-și proptească spatele, și apoi îți spunea din nou povestea ta preferată:

Cavalerii erau înăuntrul muntelui întunecat și dormeau. De o mie de ani erau cufundați în somn și doar o mână de oameni aleși știau unde se află. Într-o zi, apăru pe drum o fetiță cu o coasă și un coș. Venise să cosească puțină iarbă pe pajiștea de la poalele muntelui, când așa, dintr-odată, îl văzu lângă ea pe unul dintre cavaleri. Se trezise, ieșise să-și adape calul și, dând cu ochii de fetiță, o întrebă dacă n-ar vrea să intre cu el în munte și să-i ajute pe cavaleri să facă puțină curățenie. Chiar și într-un munte întunecat și închis se adună mult gunoi și mult praf într-o mie de ani. Fetița consimți să-l însoțească pe cavaler și se apucă de frecat și dereticat pe lângă cavalerii adormiți. O singură zi lipsi de acasă, dar, când se întoarse, locuiau acolo alți oameni, mama și tatăl ei muriseră de un car de vreme, iar ea îmbătrânise atât de mult, încât era de nerecunoscut. Și în ziua a treia muri și ea, slabă și istovită. — Astfel trece o zi pentru cavalerii din munte: ca mulți ani pentru noi. Ei continuă să doarmă acolo, în pântecul muntelui și, când țara e amenințată de o mare primejdie, se trezesc, se pun pe picioare și ne eliberează.

Când se deschidea ușa cabinetului, se auzea iar zăngănitul borcanelor de sticlă și al instrumentelor de metal. Pentru profesorul Jesenský era nu numai o datorie, dar și o onoare să-și conducă pacienții până la ieșire. Vestibulul se umplea atunci de vocile subțiri ale doamnelor și de vocea zgomotoasă, gravă a tatălui. Dacă Vlasta nu apuca să-i scoată de-acolo pe cei doi dobermanii, se alăturau și ei corului: scheunau, gâfâiau, pufâiau

și labele le tropăiau agitate prin vestibul, până ce momentul despărțirii se consuma și ușa de la intrare se închidea.

— Îți sparge timpanele, spunea mama zâmbind.

Tu știai că mama zăcea acolo, în pat, și își imagina cu ce se ocupa tata când ieșea din cabinetul îmbăcșit de mirosul de camfor și din camera de așteptare și ajungea afară, în lumea reală. Poate că partea cea mai urâtă a acestei boli îndelungate era chiar asta: certitudinea că viața lumească o părăsise înainte ca ea s-o fi părăsit. Tocmai groaza de a continua în felul ăsta, nevăzută și singură, o făcea să stăruie să-i fii alături în fiecare după-amiază.

— Mai întâi dispărea lumea. Asta-i moartea, spune ea și îți ia mâna în mâna ei. Când liniile din palmă ți s-au netezit, tu deja nu mai ești.

*

Febră (Ravensbrück, 17 mai 1944)

Vreme îndelungată, morții nu erau chiar atât de mulți încât să nu poată fi numărați. De două ori pe zi, dimineața și seara, șase *Verfügbaren* – disponibili – primeau ordin să care roaba cu leșuri pe drumul dintre barăci. Bolnavii cărora li se stabilise diagnosticul și tratamentul, așa cum era cazul Milenei Jesenská, beneficiau de privilegiul de a-și sfârși zilele într-una din barăcile spitalului, aflate peste drum de careul în care se făcea încolonarea. Priciurile erau rânduite atât de aproape unele de altele, încât noaptea nici nu le puteai deosebi. Lumina, care intra în baracă prin singurul geam lăptos al ușii, atinge ușor pledurile și hainele deținuților; asta era tot; și era atât de frig, chiar și acum, în mai, că-ți puteai vedea aburul respirației.

Pentru data de 17 mai 1944, stațiile meteorologice din Meclenburg-Vorpommern anunță vreme închisă, urmată de o destrămare treptată a norilor. Asta înseamnă că cerul de deasupra lagărului abia apucă să se lumineze când, la ora patru fix, se aude prima sirenă. În tot lagărul răsună acum strigătele șefelor,

*Blockälteste*¹ și *Stubenälteste*², care traversează încăperile și lovesc în stâlpii de lemn ai paturilor etajate; scârțâit de paturi, din care se ridică anevoios mii de deținute; picioarele lor goale ating podeaua rece și începe eterna luptă pentru un loc mai în față la cozile pentru spălat, să apuce să mănânce o bucată de pâine neagră și să bea o cană de surogat de cafea înainte ca sirena să sune a doua oară și să se prezinte la apel: *Appelstehen*. Și tot spațiul dintre barăci și administrația lagărului, un careu de un kilometru pătrat, se umple de un furnicar de femei care vin alergând, fiecare cum poate, și apoi, din ce în ce mai repede, formează rânduri de câte zece, cu șefa de unitate în față de tot și cu un pas mai la dreapta. Mii de femei cu saboți în picioare, îmbrăcate în uniforma dungată de pușcăriș, cu basma pe cap și șorț; majoritatea își cară, înnodate la brâu, ustensile de bucătărie; stau drepți, înțepenite, în timp ce supraveghetoarele patru-lează de-a lungul fiecărui rând, să se asigure că nici una dintre femei n-a dispărut ca prin farmec în timpul nopții.

Numărătoarea de control le dă femeilor răgaz să privească îndelung cerul: fășii subțiri de nori palizi, sparte ici și colo de pete în tonuri de albastru-deschis și roz, formează un tablou minunat.

„Niciodată nu mi-a fost dat să văd un asemenea cer precum cel de deasupra lagărului. E mereu în schimbare, o permanentă succesiune de culori de tot felul“, scria mult mai târziu, într-o mărturie, Wanda Poltawska, una dintre femeile care au supraviețuit lagărului și marșurilor morții ce-au urmat.

Stând acolo, la apel, cu picioarele în noroi, sprijinindu-se când pe un picior, când pe altul, sub cerul acela, Wanda recita, ca și celelalte prizoniere poloneze, *Tatăl nostru*. Devenise rutina fiecărei dimineți și, curând, învățară și celelalte unități cuvintele poloneze ale rugăciunii și se alăturau corului – un cor de voci înghețate:

1 Șef(ă) de unitate (germ.).

2 Șef(ă) de baracă (germ.).

*Ojcze nasz, któryś jest w niebie
swiec się imie Twoje
przyidź królestwo Twoje
jako w niebie, tak i na ziemi*

Personalul medical al lagărului e scutit de apelul din zori. Când numărătoarea de control e pe sfârșite și înainte ca deținutele să plece, încolonate, spre detașamentele de muncă, începe deja controlul barăcilor spitalului. Apare apoi doctorița cehă Zdeňka Nedvědová, care traversează careul, urmată la foarte mică distanță de medicul primar SS Percival Treite. În fața primei barăci, care e clinica de boli infecțioase, așteaptă deja două deținute, cu o roabă pentru bolnavele decedate. Roaba constă dintr-o platformă simplă, cu stinghii lungi, laterale, care împiedică alunecarea cadavrelor. După mai bine de o jumătate de oră, sunt aduse două trupuri. Femeia care e pusă deasupra are încă pe ea hainele vărgate, și pe una dintre mâneci are cusut, sub triunghiul roșu, obligatoriu pentru toți deținuții politici, încă un triunghi, galben, ceea ce înseamnă că locul ei de muncă a fost chiar spitalul. Brațul stâng al femeii atârnă între stinghii, și doctorița Nedvědová i-l ridică și îi așază cu grijă, aproape cu afecțiune, mâna pe piept, înainte ca cele două „disponibile“ să apuce, încordându-și spinările, brațele roabei și să-i împingă cele două roți strâmbe, care se bălângăneau, spre poarta lagărului și crematoriul aflat de partea cealaltă.

*

O scrisoare

După ce semne certificatele de deces, doctorul Percival Treite se retrase pentru a redacta scrisorile către rude, o treabă plicticoasă, de rutină, care-i lua câteva ore bune în fiecare dimineață. În mod curent se folosea un formular tip, în care se specifica data îmbolnăvirii deținutei și data decesului. Apoi se exprima pe scurt regretul că, în pofida „excelentei îngrijiri medicale“,

Notă

Din articolele, reportajele și eseurile pe care le-a scris Milena Jesenská între 1919 și 1939, o mică parte au fost publicate sub formă de carte. Restul trebuie căutate în ziarele sau publicațiile la care a colaborat.

Multe dintre articolele citate în această carte sunt luate din cărți scrise de Milena Jesenská sau din biografiile scrise de alții (vedeți mai sus). Unele texte au fost culese din ziarele și publicațiile în care au apărut pentru prima oară. Este vorba nu numai de articole și reportaje semnate, ci și de material nesemnat, precum interviuri, comentarii redacționale și preambururi etc. Cea mai mare parte a acestor texte mi-a fost pusă la dispoziție de către arhiva de ziare și publicații a Muzeului Național Ceh – *Knihovna Národního muzea, oddělení časopisu* (din Stromovka, Praga). Unele părți ale acestui amplu material sunt redat aici în exprimare directă. Altele, indirect sau selectiv, pentru a completa spații goale în relatarea cursivă sau pentru a crea pasaje de trecere între diversele fragmente de text, citate din articole, scrisori și alte porțiuni ale materialului documentar redat în carte.

(În același fel am folosit textele literare și autobiografice ale lui Ingeborg Bachmann, Hermann Broch, Elias Canetti, Heimito von Doderer, Franz Kafka, Robert Musil, Marina Tsvetaeva, Irena Vrkljan etc., dintre care unele au legătură cu tematica romanului de față. Unele citate sunt redat ca atare, altele sunt citate „mascate“, iar alteori se fac doar referiri la citate, în cursul povestirii.)

Se înțelege că din 1940 nu mai există articole scrise de Milena Jesenská. Pentru descrierea ultimilor ei patru ani de viață, am avut ca punct de pornire culegerea încă nepublicată de mărturii (*Erlebnisberichte*) ale deținutelor care au supraviețuit lagărului Ravensbrück, mărturii pe care Erika Buchmann, fostă comunistă și deținută, le-a cules și redactat după război – așa-numitul „Inventar Buchmann“ (*Buchmannbestand*). Acest material cuprinde nouăsprezece dosare de birou, pline cu documente autobiografice scrise la mașină, dintre care multe sunt în dublu exemplar. Povestirile pot fi studiate la arhiva și biblioteca de cercetare, amplasată în fosta clădire administrativă SS din Ravensbrück, numită acum *Brandenburger Mahn- und Gedänkstätte, Fürstenberg*.

Biblioteca posedă și alt gen de literatură despre lagărul de femei de la Ravensbrück și despre Holocaust, dar volumul său este mult prea mare pentru a putea fi notat aici.

Praga, septembrie 1999 – decembrie 2002

Cuprins

I	Primul miracol al copilăriei	7
II	Înger la o fereastră deschisă	37
III	Țărutul din Praga și marea din Viena	63
IV	Vedere de pe acoperișuri înalte	109
V	Țara nimănu	165
VI	Viață în spatele zidurilor	197
VII	Ravensbrück	235
	Anexă	249